

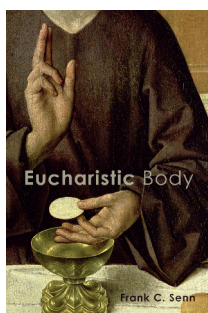
EX LIBRIS BOKANMELDELSER

Frank C. Senn
Eucharistic body

200 sider

Fortress Press, Minneapolis (2017)

ISBN 9781506416762 (som e-bok: 9781506425160)

Gudstjenestefornyelse

Stadig flere går til nattverd, rapporteres det på hjemmesidene til Den norske kirke. Det er en sannhet med modifikasjoner. Flere nattverd-gudstjenester i forlengelse av gudstjenestereformen har bidratt til at 100.000 flere går til natt-

verd i dag enn for 6 år siden, men snittet er det samme. Bare holdt opp mot at gudstjenestesøkningen som helhet går ned, kan vi si at relativt flere går til nattverd i dag enn før.

Likevel mener jeg at det er nattverden som har gjennomgått de største endringene fra gammel til ny gudstjenesteordning, endringer som det så langt jeg har registrert, har vært lite debatt om. Studenter jeg har undervist på MF, har i hvert fall ikke vært særlig oppmerksomme på de mange endringene som har skjedd i nattverd-liturgien. Mitt inntrykk er også at gudstjenestebokens veiledningsartikler, hvor 15 sider er viet en gjennomgang av nattverdordningen, er lite lest og kjent. Misforholdet mellom ambisjonene i reformen på dette feltet og hva som har kommet til overflaten i samtalen om gudstjenestefornyelsen, er det nødvendig å se nærmere på. Frank C. Senns bok *Eucharistic body* kan her være et utmerket utgangspunkt for en samtale om det potensial for mening og fornyelse, som en langt mer omfattende og mangefasettert nattverdordning gir.

Forfatteren og boka

Frank C. Senn (f. 1943) er en sentral del av den amerikanske grenen av den liturgiske fornyelsesbevegelsen. Han har i de fleste yrkesaktive år tjenestegjort som prest, men har også undervist i en årrekke. Han reiser fremdeles verden rundt og holder seminarer. Det er likevel som forfatter de fleste europeere kjenner ham. Hovedverket hans er *Christian Worship: Catholic and Evangelical* fra 1997. Der møter vi to trekk som dominerer Senns liturgifaglige produksjon, hans interesse for gudstjenesten som en historisk overlevert størrelse og forpliktelsen til å anvende denne kunnskapen i en økumenisk samtale om liturgisk teologi. På det siste feltet er Senn på linje med sin lutherske kollega Gordon Lathrop som mange har lest i Norge, og de refererer da også begge til Alexander Schmemmann og Aidan Kavanagh som inspirasjonskilder og lærere.

I forlengelse av forankringen i det historiske har Senn de senere årene i stadig større grad åpnet seg for kirken som en sosial kropp, og nå senest for kirkegjengerens egen kropp. Dette siste aspektet kom ikke minst til uttrykk i Senns forrige bokutgivelse, *Embodied liturgy: Lessons in Christian Ritual* (2016). I *Eucharistic body* følger Senn dette perspektivet videre, nå altså med fokus på nattverden. Senn formulerer målsettingen med bokprosjektet slik:

I bring three bodies together in this little book; the sacramental body of Christ; the social body of Christ, which is the church that assembles to celebrate the Eucharist; and the body of the communicant who receives the sacramental body into his or her body as a participant in the social body of the eucharistic assembly.

Disse tre kroppene, som slik som en matrjosjka-dokke er å forstå som både tre og én på samme tid, disponerer både teksten og hva forfatteren vil med denne boka. Senn følger nattverd-lit-

gien del for del fra det innledende takkofferet til den doksologiske avslutningen av nattverdbønnen og selve måltidet, samtidig som han hele tiden fastholder at nattverden er en fellesskapsbyggende praksis som også involverer deltakerne kroppslig. Senn framholder i forordet at denne tilnærmingen er annerledes enn den han inntok for 30 år siden. Ennå mens han arbeidet med hovedverket *Christian Liturgy*, var fokuset i all hovedsak på den liturgiske teksten. Vendepunktet for Senn kom ikke minst da han for 10 år siden ble alvorlig syk og måtte rehabiliteres etter lengre tids behandling for kreft. Her kom yoga i regi av den lokale KFUK/M-foreningen i Chicago til å spille en viktig rolle, og Senn har de senere årene selv integrert yogaleksjoner i sine liturgiske workshops. Yogafilosofiens sammensmelting av det kroppslige og det sjelelige har fått den erfarne akademikeren og pastoren til å se aspekter ved gudstjenestelivet, som ofte har vært lite påaktet. For meg bidrar dette til *Eucharistic body* skiller seg positivt ut blant rekken av teologiske utleggelsler av nattverden.

I likhet med Senns forrige bok er også *Eucharistic body* basert på forelesninger Senn har holdt nokså nylig. *Embodied worship* baserte seg på forelesninger Senn holdt på et intensivkurs i Indonesia. *Eucharistic body* baserer seg i hovedsak på forelesninger Senn holdt på et tilsvarende seminar på Island. Den muntlige rammen preger også hvordan Senn behandler stoffet. Bruddstykker fra Frank Senns egen livshistorie danner i flere av kapitlene inngangen til de ulike temaene. Vi blir kjent med den unge gutten som gikk til nattverd for første gang kort tid etter at han var blitt offer for ufrivillig seksualisert oppmerksomhet fra voksne leieboere i barndomshjemmet. Opplevelsen av å være annerledes ved å bli utsatt for mobbing inngår også i fortellingen hvor Senn forsøker å sammenholde den store teologiske fortellingen som nattverden representerer, med det sosiale og det biografiske. Logisk blir det derfor også når han i et av bokens mest tankevekkende passasjer løfter fram William Cavanaugh's *Torture and Eucharist* (1998) som tar utgangspunkt i de kristne situasjon i Chile under Augusto Pinochets terrorregime på 70- og 80-tallet. Cavanaugh forstår nattverdbønnen som en motkulturell politisk ytring. Her

trekker Cavanaugh linjene tilbake til de forfulgte kristne i oldkirken. Statens forfølgelse av de kristne ble reversert i den kristne nattverdbønnen, skriver Senn og siterer Cavanaugh:

”Torture creates victims; Eucharist creates witness, martyrs. Isolation is overcome in the Eucharist by the building of a communal body which resists the state’s attempt to disappear it.”

Den forpinte kroppen, den sosiale kroppen og den liturgiske kroppen hører sammen. Det er ifølge Senn langt mer enn en teologisk konstruksjon. I likhet med Cavanaugh er alt dette et uttrykk for Kristi virkelige nærvær i verden. Dette er realpresens i sin egentlige betydning.

Gudstjenestereformen i Den norske kirke

Det er naturlig for meg som norsk leser å relatere *Eucharistic body* til ønsket om fornyelse av nattverdfeiringen i mitt eget kirkesamfunn. La meg derfor innlede med noen anmerkninger også om den. I arbeidet med gudstjenestereformen la Den norske kirke til grunn at reformen ikke skulle endre læremessige forhold. Underutvalget som arbeidet med nattverdordningen i *Nemnd for gudstjenesteliv*, understreket nettopp dette da arbeidsgruppens utkast ble lagt fram for nemnda. De skriver:

Utvalget har ikke sett det som sin oppgave å formulere en ny nattverdteologi for DnK. En er av den oppfatning at den teologien som ligger til grunn for forslaget, skal være trygt forankret i kirkens trogrunnlag.” (NFG 42/07)

At reformen ikke skulle forskyve sentrale lærespørsmål, gjaldt for reformen som helhet, men med tanke på hvor konfliktfylt synet på nattverden tradisjonelt har vært, var det ekstra grunn for utvalget som jobbet med nattverdordningen å understreke dette. I tillegg er det nærliggende å tro at denne forsikringen ble gitt for å gi ryggdekning for de tross alt ganske mange og store endringene som de nye nattverdordningene innebar, slik det heter videre i saksframlegget fra nattverdutvalget: ”Samtidig har arbeidet vært preget av et ønske om å utvide perspektivet i forhold til de gjeldende ordninger.”

Det er verd å merke seg hvilke momenter arbeidsutvalget videre anfører. Nattverdbønnene skulle tydeliggjøre det trinitariske; flere aspekter

ved Kristi frelsesverk skulle komme til uttrykk enn det rent forensiske, og nattverdordningen skulle ikke minst etablere en langt tettere kopling mellom bordet som ble dekket i kirkeromet, og bordet som ble dekket i hverdagen gjennom "vårt engasjement for medmennesker og for skaperverket", som det heter. Disse tre hovedanliggende – synet på Gud, synet på Kristus og frelsesverket og forholdet mellom liturgien og diakonien – innebar for gruppa også å styrke nattverden som et faktisk måltid og å holde nattverden som kommunion og fellesskapsbyggende *communio* tettere sammen. Fredshilsen og epiklese ble derfor foreslått som obligatoriske ledd, og utvalget framholdt i tråd med dominerende trekk ved nyere liturgisk forskning at hele bønnen må forstås som grunnlag for innstiftelsen, og ikke bare de såkalte innstiftelsesordene (verba).

Den liturgisk-teologiske ideologien som ligger til grunn for de mange endringene og de såkalt "utvidede perspektivene", er det imidlertid ikke like lett å få øye på om vi legger Gudstjenestebokens presentasjonen av nattverden til grunn. I gjennomgangen i kapittel 8 er det hovedsakelig de ordningsmessige aspektene som løftes fram. I den grad disse begrunnes, er det med henvisning til tradisjonen, mer enn til refleksjoner av mer liturgisk teologisk art slik vi finner det i *Eucharistic body*. Dette har for meg alltid vært et savn, og for den som vil forstå intensjonen i det ønsket om fornyelse som Nemnd for gudstjenesteliv i sin tid formulerte, representerer Senns bok en god inngang. Her følger en presentasjon av bokens åtte kapitler ispedd noen referanser til den nye nattverdordningen for Den norske kirke.

Oversikt

Bokens kan struktureres i tre deler. Kapittel 1 og 2 har innledende karakter hvor vi blir kjent med nattverden som fenomen fra den første kristne kirke til i dag, og hvor vi ikke minst blir kjent med visjonene fra den liturgiske fornyelsesbevegelsen. I tråd med Alexander Schmemmann forstå Frank Senn det å tro som å leve a eucharistic life.

In a summary we are created as bodily creatures who have only our bodies with which

to serve God in worship and take care of the neighbor." (s. 41)

I de følgende fire kapitlene går Senn gjennom nattverdbønnen. Kapittel 3 tar for seg *prefasjonen* og *sanctus*, kapittel 4 den *anamnetiske* påminnelsen av Guds frelseshandlinger i historien, kapittel 5 epiklesen med påkallelse av Den hellige ånd og kapittel 6 den avsluttende lovprisningen (*doksologien*). De to siste kapitlene handler så henholdsvis om selve måltidet og til sist, under overskriften "Fencing the Table", det alltid utfordrende spørsmålet om hvem som har adgang når bordet er dekket.

Prefasjon og sanctus: Kosmologi og lovprisning

De to første kapitlene er altså en introduksjon til selve nattverdbønnen. Med kroppen som tolkningsnøkkel og liturgisk teologisk rotmetafor faller det naturlig for Senn at inngangen til nattverdhandlingen skjer gjennom en kopling mellom kosmologi (skaperverket) og kristologi (inkarnasjonen). Brødet og vinen representerer jo i måltidet foreningen av skaperverket og frelsesverket, mellom jord og himmel. For Senn innebærer dette også, som for gruppa som jobbet med nattverdordningen i DnKs reformprosess, at frambæringen av brød og vin og lovprisningen av Gud som skaper gis rom.

For Senn er det viktig at teologien på dette området også får konsekvenser for praksis. *Orthodoxia* betyr nemlig både *rett lære* og *rett lovprisning/praksis*: "*The two are inseperable*" (s 46). Ifølge Senn har det kosmologiske utblikket i stor grad manglet i den vestlige tradisjonen. Den liturgiske fornyelsesbevegelsen har derfor gått til oldkirkens østlige bønnetradisjoner med sin ambisjon om at nattverdbønnen også skal ta opp i seg en orientering mot menneskets medansvar for skaperverket, som mange kjenner påkrevd i dag.

Flere av prefasjonsbønnene i Den norske kirkes nye nattverdordning følger Senn på dette punktet. I nattverdbønn C heter det: "Himlene forteller om din herlighet, og jorden vitner om dine hendes verk." Enda tydeligere sies det i nattverdbønn D og E: "Vi lovpriser deg, evige Gud, du som har skapt verden og alt som er i den," (D) og: "VI takker deg, gode Gud, du som

holder himmel og jord i dine hender” (E). For Senn er dette et sentralt uttrykk for hva nattverden som kropp representerer:

”To return to the body is to turn from the world as the object of our thoughts and uses and to regard it as a subject of our worship and stewardship.” (s 58)

Anamnese: Kropp og påminnelse

Anamnesen som i nattverdbønnen følger etter den innledende lovprisningen, flytter på dette punktet i nyere nattverdbønner oppmerksomheten fra Skaperen til Kristus. Mens den vestlige tradisjonen ofte nokså ensidig har fokusert på Jesu lidelse og død gjennom anamnesen, har studiet av oldkirkelige bønner bidratt til å lese nattverden i større grad i lys av hele frelseshistorien. Vi finner dette tydeligst i den nye nattverdbønn C hvor anamnesen begynner med Abraham og profetene før den vender seg mot Jesu komme, til inkarnasjonsundret og til Jesu død og oppstandelse. Senn støtter langt på vei en slik nyorientering og viser til nattverdbønnene han selv var med å forfatte i arbeidet med *Lutheran Book of Worship* på 70-tallet. Han er imidlertid kritisk til de deler av den feministiske teologien, som vil unngå den tradisjonelle koplingen mellom nattverd og offer. Tvert imot argumenterer Senn for at den brutaliteten som offerteologien representerer, er et kjennetegn ved bibelsk nattverddeologi, som kirken ikke kan komme utenom. Det er i denne sammenheng han henter fram William Cavanaugh og hans *Torture and Eucharist*. Nattverdets kroppslige forankring innebærer at koplingen mellom Kristi lidelser og menneskets lidelser i dag må styrkes og ikke svekkes, hevder Senn. Han utfordrer derfor kirken til også å ta inn over seg hva nattverden betyr for mennesker som har et vanskelig forhold til kroppen etter misbruk eller selvskading.

Human suffering and death are not ignored in Christianity; it is present at the center of our most important ritual act – our taking bread and a cup of wine in remembrance of Christ’s suffering and death, resurrection and ascension, and promise to come again.” (s 74)

Slik må den innledende lovprisningen i nattverdbønnen bli fulgt av et element av klage, framholder Senn og tydeliggjør et aspekt ved

våre nye nattverdbønner, som i vår egen kirkes nye nattverddordning kanskje best kommer fram i nattverdbønn D: ”Bli hos oss, også når vi tviler og sørger. Gå med oss, inntil savn og smerte hat veket for evig jubel og lovsang.” Nattverden er også helbredelsens sakrament.

Epiklese: ånd og fellesskap

Frank Senn gir den katolske teologen John H. McKenna (d. 1966) æren for at epiklesen som er så viktig i ortodoks teologi, nå også har fått sin plass i liturgen i den vestkirkelige tradisjonen. Det viktige her er ikke hvorvidt det er innstiftelsesordene eller epiklesen som har status som bønnens konsekrerende øyeblikk, men hva epiklesen representerer i forhold til kirken. Nattverden skaper fellesskap med Kristus og mellom kristne, og det er dette *communio* som kommunionen skaper, epiklesen handler om. ”Send din Ånd over oss og dine gaver,” er en av formuleringene som går igjen i Den norske kirkes nye nattverdbønner. Dette er ikke magi, understreker Senn og viser til den oldkirkelige liturgien vi har fra Johannes Krysostomos. Når det hos Krysostomos heter: ”Gjør dette brødet til Jesu dyrebare legeme, og det som er i dette begeret til Kristi dyrebare blod,” er det foreningen mellom elementene og Kristus, og mellom Kristus og oss, som er poenget. Senn viser også til sin lærer, Aidan Kavanagh, som sier noe av det samme. Epiklesen er ”a prayer for the community’s assimilation or integration with God above all things and the members one with another through this action of thanksgiving in Christ” (s 95). Slik blir også enheten mellom personene i guddommene virkelighet som en enhet mellom kirken og Gud.

Doksologi: Et ortodoks verdenssyn

Det er for Senn derfor en naturlig link mellom det *communio* som epiklesen formidler, og de klassiske nattverdbønnenes avsluttende doksologi (lovprisning) som retter seg nettopp mot Gud som fellesskap mellom Fader, Sønn og Hellig ånd. Her er Senn kritisk til den feministiske kritikken som i redselen for å presentere en kjønnnet guddom, har bidratt til at den doksologiske avslutningen mangler i mange nyere nattverdbønner. Noen slik avslutning finnes da hel-

ler ikke i DnKs nye nattverdbønner, men doksologien finnes i nattverdordningen utenom høy-messen (1992), som *Nemd for gudstjenesteliv* opprinnelig ville ha med. Der finner vi lovprisningen slik en del nok husker den: "Ved Ham og i Ham og i samfunn med Den hellige ånd skal du ha all herlighet og ære, allmektige Far, evige Gud, nå og til evig tid."

Mangelen på en slik doksologisk avslutning på mange nattverdbønner kan virke overraskende siden utvalget som jobbet med nattverdbønnene, var særlig opptatt av nettopp å tydeliggjøre de ulike personene i guddommen, og at det var viktig for dem at "Gud som treenig, Fader, Sønn og Hellig ånd, er tydelig til stede i bønner" (NFG 42/07). For Senn handler dette imidlertid om mer enn Guds navn alene, og mer enn å holde fram Gud som både skaper, frelser og livgiver, som det ofte heter i nyere liturgier. Det er koplingen til dåpen, som opptar Senn. Vi er alle døpt i den treenige Guds navn, og dåp og nattverd henger sammen. Møte mellom personene i guddommen er også et sentralt aspekt ved Jesu egen dåp. Den hellige ånd viser seg over Jesus i form av en due, og det lyder en røst fra himmelen: "Dette er min Sønn, den elskede, i ham har jeg min glede" (Luk 3,17). Den avsluttende doksologien forkynner altså nattverden som de døptes fellesskap. Gjennom dåpen er den troende tatt inn i fellesskapet med Gud slik dette kommer til uttrykk i Gud som Fader, Sønn og Hellig ånd: "In other words, to share in the Spirit-bestowed grace given to Jesus in his baptism is to be drawn into the life of the Holy Trinity" (s 111).

Adgang til måltidet

De to siste kapitlene i *Eucharistic body* drøfter to systematisk teologiske spørsmål som tradisjonelt har skapt debatt og konflikt mellom ulike trosretninger. I kapitlet som omhandler selve måltidet, diskuterer Senn realpresensen. I det aller siste kapitlet utfordrer forfatteren en stadig mer vanlig posisjon som framholder at nattverdbordet skal være absolutt åpent, også for udøpte. Mens kapitlet om realpresensen mest blir en gjenvisitt til reformasjonstidens stridigheter

(Boken kom ut i reformasjonsåret 2017), etterlater det siste kapitlet med overskriften "Fencing the table" mer stoff til ettertanke i møte med dagens virkelighet. Er den radikale åpenheten til nattverdfellesskapet virkelig den eneste farbare veien? Senn utfordrer denne tilnærmingen. Senn fastholder den sterke teologiske enheten som finnes mellom de døptes fellesskap og nattverdfellesskapet, som begge deler er å forstå som et liv i Kristus. Paulus bud til menigheten i Korint om å prøve kroppen, *διακρίνων τὸ σῶμα* (1 Kor 11,29), betyr for Senn å slå ring om fellesskapet med den oppstandne, som nattverden representerer. Hvordan forbereder vi mennesker på hva deltakelsen i dette måltidet betyr, spør han:

"People come to Holy Communion with their needs and expectations. How well prepared are they for what they might experience in the intensity of the moment?" (s 165)

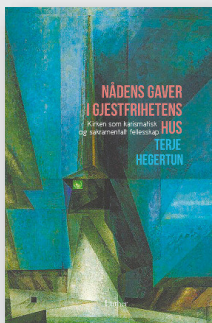
I stedet for å høvle ned alle terskler tar Frank Senn til orde for å arbeide med å styrke den forberedelseskulturen som det gamle skriftemålet en gang representerte.

Oppsummering

Kirkens nattverdpraksis er i endring. Enda større endringer har skjedd med selve ordningene. *Eucharistic body* gir mulighet til bedre å forstå de visjonene som denne fornyelsen av gudstjenestelivet er tuftet på. Frank Senn er i denne sammenhengen en klassisist som søker å forstå rasjonale bak kirkens overleverte normer. Samtidig løfter han fram sentrale anliggender som store deler av den liturgiske fornyelsesbevegelsen deler, og som også har fått gjennomslag hos oss. Hans mest originale bidrag er hvordan han kopler dette til det kroppslige, også erfaringer med sin egen kropp. Vi blir hva vi spiser, sa den tyske filosofen Ludwig Feuerbach. Det er teologien bak denne kroppslige nattverdforståelsen Frank Senn undersøker.

JAN TERJE CHRISTOFFERSEN

luther

Terje Hegertun
**NÅDENS GAVER I
GJESTFRIHETENS HUS**

299,-

Er kirken alltid enten karismatisk eller sakramental? Hegertun argumenterer for at den har det privilegium å være begge deler. Kirkens store styrke at den er til på grunn av nådens gaver. Det gjør den til det gjestfrie fellesskapet den er ment å være. På en grunnleggende måte er kirken én, til tross for ulikhetene. Hva kan vi lære av hverandre?

www.lutherforlag.no

luther

Tonje og Dag W. Haugeto Stang
TID FOR TO

299,-

Med visdom, erfaring og en solid dose humor leder Tonje og Dag oss gjennom råd og prinsipper for hvordan parforholdet best kan ivaretas og styrkes. Ukentlige lesestykker og samtale spørsmål gjør boken til en sørvisstasjon for par som ønsker å skape en fast rytme på "vår kveld" i hverdagen, med tid og rom for fruktbare samtaler. Boken kan med fordel gis som gave, og er rikt illustrert av Lars Aurtande.

Tonje og Dag W. Haugeto Stang har holdt samlivskurs i en årrekke og har lang erfaring som foredragsholdere og samtalepartnere.

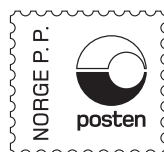
Boken er et glimrende redskap i parterapi eller en gave til brudeparet.

www.lutherforlag.no

Avsender:
Luthersk Kirketidende
Sinsenveien 25
0572 OSLO

PRIORITY

luther

lutherforlag.no

Tor Johan S. Grevbo

Sjelesorg i teori og praksis

En lærebok og håndbok med mange perspektiver

SJELESORG I TEORI OG PRAKSIS er en bok som er opptatt av sjelesorg som kirkens fremtid og samlende morsmål. Den er oppdatert innenfor bredden av norsk og internasjonal sjelesorg, er praksisorientert, tydelig teologisk og kirkelig forankret og engasjert i å knytte sjelesorg og diakoni tett sammen. Den tar opp i seg mange sjelesørgeriske perspektiver og er unik og fornyende på dagens sjelesorgfelt. Boken er skrevet for dem med sjelesorg som oppgave, men også for andre interesserte.

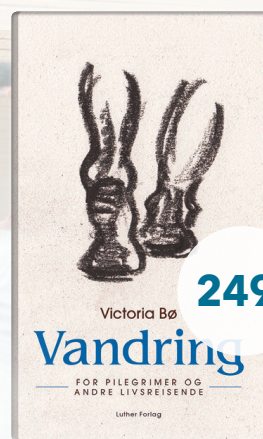

Victoria Bø

Vandring

For pilegrimer og andre livsreisende

Forfatter Victoria Bø søker å åpne opp for spørsmålene hun møter på veien til kjente pilegrimsmål som Santiago, Lindisfarne, Vadstena, Nidaros og Roma. I denne boken finner du ingen reiseruter eller veibeskrivelser. Vandring er et turfølge for deg som vil gjøre en indre pilegrimsreise. Boken passer både for deg som skal på en konkret tur og for deg som vil gjøre refleksjonsreisen fra lenestolen hjemme. Victoria Bøs bok er både et pusterom i hverdagen og et pausested underveis.

Bøkene bestilles på lutherforlag.no,
direkte fra forlaget – tlf 22 00 73 50 eller post@lundeforlag.no.